

Biljana Mišić Ilić / Vesna Lopičić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, MARGINALIZACIJA: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Vesna Lopičić

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Bojana Dimitrijević

Akademski i recenzentski odbor:

Prof. dr Vesna Lopičić
Prof. dr Biljana Mišić Ilić
Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Dragana Mašović
Prof. dr Mihailo Antović
Prof. dr Miloš Kovačević
Prof. dr Snežana Bilbija
Prof. dr Marija Knežević
Prof. dr Yunichi Toyota
Prof. Colin Nicholson
Prof. dr Walter Epp
Prof. dr Jordana Marković
Prof. dr Sofija Miloradović
Prof. dr Savka Blagojević
Doc. dr Vladan Pavlović

Sekretari konferencije:

Mr Marta Dimitrijević
Mr Ana Kocić

Recenzenti:

Prof. dr Đorđe Vidanović
Prof. dr Jordana Marković
Prof. dr Snežana Bilbija

Objavlјivanje ovog zbornika pomoglo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru projekta *Dinamika struktura savremenog srpskog jezika 178014* i Filozofski fakultet u Nišu.

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

**JEZIK, KNJIŽEVNOST, MARGINALIZACIJA
JEZIČKA ISTRAŽIVANJA**

Zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2014.

Sva autorska prava zadržana. Zabranjeno je svako neovlašćeno umnožavanje,
fotokopiranje ili reprodukcija delova teksta.

SADRŽAJ

JEZIK, KNJIŽEVNOST, MARGINALIZACIJA: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

UVOD

Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić MARGINALIZACIJE JEZIKA I MARGINALIZACIJA JEZIKOM	9
---	---

I

JEZIČKA MARGINALIZACIJA U JAVNOM DISKURSU I U DRUŠTVU

Марина Јањић, Илијана Чутура МАРГИНАЛИЗАЦИЈА ГОВОРНЕ ЕТИКЕЦИЈЕ НА ЕЛЕКТРОНСКИМ МЕДИЈИМА: ХОНОРИФИЦИ И УЧТИВО ОБРАЋАЊЕ	31
Tatjana Djurović, Nadežda Silaški THE TEACHER-STUDENT METAPHOR IN SERBIAN EU ACCESSION DISCOURSE – A CASE OF COGNITIVE MARGINALISATION	47
Борислава Вучковић СУБЈЕЗИЧКО <i>СВРГАВАЊЕ</i> У РЕПОВАЊУ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И МЕДИЈСКА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА	59
Vladimir Figar IMAGINE SHE WAS WHITE: COGNITIVE LINGUISTICS VIEW OF THE MARGINALIZATION OF AFRICAN AMERICANS IN CONTEMPORARY MEDIA	71
Јелена Јовановић Симић ДЕСЕМАНТИЗАЦИЈА ЈЕЗИКА У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ (Поступци маргинализације битних чињеница и преусмерења смисла)	85
Zoran Jovanović, Ivana Stojanović Prelević MARGINALIZACIJA ETIKE U JEZIKU MEDIJA: MANIPULACIJA VERSUS ETIKA	95
Марија Вујовић, Neven Obradović, Marta Mitrović MARGINALIZACIJA ŽENA U ŠTAMPI	107
Ivana Milovanović ŽENSKA ŠTAMPA U SRBIJI – ЗАХТЕВИ КОЈИ SE POSTAVLJAJU PRED SAVREMENU ŽENU	119
Nataša Ristivojević-Rajković POGRDNI NAZIVI ZA MUŠKARCE I ŽENE – PRILOG PROUČAVANJU KONCEPTUALIZACIJE RODA	133
Јована Јовановић ПЕЈОРАТИВИ У ИМЕНОВАЊУ ПРИПАДНИКА НЕКИХ ДРУШТВЕНИХ ГРУПА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	143

Dorijan Hajdu SOPSTVENA DISFEMIZACIJA – O RAZLOZIMA ZA UPOTREBU UVREDLJIVIH TERMINA ZA SOPSTVENU GRUPU	159
Predrag Novakov NEOPRAVDANI ANGLICIZMI U SRPSKOM JEZIKU – ELEMENAT LEKSIČKE MARGINALIZACIJE?	169
Ana Werkmann, Ana Kedveš <i>ROMANO ČACIPE</i> : HEADLINES FROM THE MARGINS	183
Гордана Драгин ВРЕДНОСТИ И ЗНАЧАЈ <i>ГРАМАТИКЕ РОМСКОГ ЈЕЗИКА</i>	199
Zorica Stanisavljević Petrović, Tijana Krstić MIŠLJENJE NASTAVNIKA O INTEGRACIJI ROMSKE DECE U ŠKOLI	209
Tanja Milosavljević OČUVANJE JEZIKA U VIŠEJEZIČKOJ SREDINI (PRIMER SRPSKOG JEZIKA NA FRANCUSKOJ TERITORIJI)	225
Владан Павловић, Милош Јовановић СКЛОНОСТ КА МАРГИНАЛИЗАЦИЈИ ДРУГОГ И ДРУГАЧИЈЕГ У СТАВОВИМА СТУДЕНАТА УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ	235

II NA MARGINAMA JEZIČKOG SISTEMA

Miloš Tasić, Dušan Stamenković METONIMIJA: OD MARGINALIZOVANOG TROPA DO CENTRALNOG POJMOVNOG MECHANIZMA	251
Милош М. Ковачевић ТЕКСТОСТИЛЕМАТИКА ЈЕДНОГ ТИПА КРИПТОГРАФСКОГ ДИСКУРСА	263
Ивана Палибрк НА МАРГИНИ: ГРАФОСТИЛЕМИ У АНГЛОАМЕРИЧКОЈ СТИЛИСТИЦИ	273
Marko Simonović, Boban Arsenijević LIČNOST I BEZLIČNOST GLAGOLA <i>TREBATI</i> : AVANTURE TEORIJSKE LINGVISTIKE U PRENORMIRANOM DOMENU	287
Маја Вукић МАРГИНАЛНИ ТИПОВИ СЕМАНТИЧКИХ КОНКРЕТИЗАТОРА УЗ НЕЗАВИСНЕ ВЕЗНИКЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	305
Тања Русимовић МАРГИНАЛИЗАЦИЈА СЕНТЕНЦИЈАЛНИХ РЕЛАТИВНИХ КЛАУЗА	317
Александра Јанић ПРЕСКРИПТИВНА МАРГИНАЛИЗАЦИЈА УМЕТАЊА АДВЕРБИЈАЛА У ДА-ДОПУНУ МОДАЛНИМ ГЛАГОЛИМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И РЕАЛНО СТАЊЕ	327

Tiana Tošić DESKRIPTIVNI PREDIKATI U ENGLJESKOM JEZIKU IZ UGLA KONSTRUKCIONE GRAMATIKE	343
Vladimir Ź. Jovanović MARGINALIZATION OF LINGUISTIC FORM FOR EFFECTIVE COMMUNICATION: MORPHOLOGICAL ISSUES IN ENGLISH AND SERBIAN	355
Светлана Милановић САМ, САВ и ИСТИ – НА МАРГИНАМА РАЗЛИЧИТИХ ВРСТА РЕЧИ	373
Слободан Новокмет ПРИДЕВСКИ СУПСТАНТИВИ – НА МАРГИНИ ЛЕКСИЧКОГ СИСТЕМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	387
Јованка Милошевић, Ивана Лазих-Коњик О ЈЕДНОЈ ВРСТИ ЛЕКСИЧКИХ МАРГИНАЛИЈА С АСПЕКТА ЛЕКСИКОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ И ЛЕКСИКОГРАФСКЕ ОБРАДЕ	401
Бојана Томић О ФАМИЛИЈАРНОЈ ЛЕКСИЦИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	429
Наташа Миланов ВАРВАРИЗМИ КАО МАРГИНАЛНИ ЛЕКСИЧКИ СЛОЈ	443
Милица Стојановић ОПЦЕНА ЛЕКСИКА КАО МАРГИНАЛНИ ЛЕКСИЧКИ СЛОЈ (НА ПРИМЕРИМА ИЗ РОМАНА Д. НЕНАДИЋА)	457
Ана Ранђеловић МАРГИНАЛИЗАЦИЈА У ЈЕЗИКОСЛОВНОЈ ТЕРМИНОЛОГИЈИ КОД СРБА У 19. ВЕКУ	471
Иван Н. Јовановић СЕМАНТИЧКИ КОНСТИТУЕНТИ ЛЕКСЕМЕ <i>CHÈVRE-KOZA</i> У ФРАНЦУСКИМ ПОСЛОВИЦАМА И ЊИХОВИМ СРПСКИМ ЕКВИВАЛЕНТИМА: ПРИМЕР МАРГИНАЛИЗАЦИЈЕ ПРОТОТИПИЧНИХ ОСОБИНА	487

III (NE)MARGINALNI ASPEKTI U NASTAVI STRANIH JEZIKA

Slobodanka Gligorić THE (AB)USES OF CEFR IN DESIGNING LANGUAGE POLICIES IN EUROPE: MARGINALIZATION OF MIGRANT POPULATION	503
Jelica Tošić MARGINALIZATION AND DOMINANCE: 'PURE ENGLISH' CONCEPT VS. ELF (ENGLISH AS A LINGUA FRANCA) CONCEPT	513

Savka Blagojević SOME MARGINALIZED FEATURES OF ACADEMIC WRITING: THE AUTHOR'S VOICE AND GUIDANCE THROUGH THE TEXT	523
Tatjana Grujić, Jelena Danilović DISCOURSE ANALYSIS: A MARGINALIZED APPROACH TO TEACHING TENSES	535
Danica Jerotijević THE MARGINALIZATION OF PRONUNCIATION INSTRUCTION IN SERBIAN EFL CLASSROOMS	547
Biljana Radić-Bojanić KULTUROLOŠKI SADRŽAJI NA MARGINI – STAVOVI NASTAVNIKA ENGLESKOG JEZIKA	561
Tijana Vasiljević Stokić , Đukica Mirković MARGINALIZACIJA KOMUNIKATIVNIH JEZIČKIH VJEŽBANJA U UDŽBENICIMA ENGLESKOG JEZIKA ZA SREDNJU ŠKOLU	571
Ljiljana Janković MARGINALIZACIJA ODREĐENIH STRUKTURA SRPSKOG JEZIKA PRI PREVODJENJU SA ENGLESKOG NA SRPSKI KOD STUDENATA ANGLISTIKE	583

О ФАМИЛИЈАРНОЈ ЛЕКСИЦИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ^{1*}

Сажетак: У раду се разматрају оне речи које се у речницима српског језика обележавају квалификатором *фам(илијарно)* (нпр. *батак* (нога), *буразер*, *диша*). За овакве лексеме се сматра да се употребљавају у кругу познатих и блиских саговорника и да су последица фамилијаризације у комуникацији. У поменутој употреби не среће се много лексема, а с обзиром на комуникативна ограничења, те лексеме или тако реализоване лексеме из општег лексичког фонда налазе се на маргини језичког система. У односу на друге типове лексике и општи лексикон, фамилијарна лексика јесте периферна, али будући да спада у специјални тип лексике, интересује нас да утврдимо колики је домен њене употребе и каква је њена стилска вредност.

Кључне речи: фамилијарна лексика, фамилијаризми, квалификатори, речници српског језика

1. Предмет нашега рада јесу лексеме и одређене лексемске семантичке реализације које су у дескриптивним речницима српског језика обележене квалификатором² *фам.* = фамилијарно. Како само име каже, то је она лексика која се употребљава у кругу познатих и блиских саговорника и афиксална и сематичка деривација, којима оне настају, последица су фамилијаризације у комуникацији.

У лексикографији маргиналним се сматра оно што се налази на маргини, односно периферији општег лексичког фонда, тј. оно што је на неки начин маркирано и одступа од лексичке норме. Та маркираност се обележава различитим квалификаторима, чија је функција да означе посебност те речи у односу на језички стандард, односно да означе њен нормативни статус. Ова маркираност не мора да буде једноактна, те у великом броју случајева бележимо по два и више квалификатора уз једну одредницу.

Одлучили смо се за истраживање фамилијарне лексике (могли бисмо назвати ове лексеме према устаљеном моделу – фамилијаризми), зато што се о

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Милорад Симић је на свом сајту www.srpskijezik.com у онлајн верзији *Речника српског језика* овај квалификатор сврстао у лимитаторе и дисквалификаторе. У разговору са њим сазнали смо да је он желео да нагласи прагматичку вредност лексема које су њима обележене, односно да истакне да оне имају ограничену прагматичку употребу. Иако се слажемо са његовим мишљењем да је прецизније рећи да је *фамилијарно* лимитатор/дисквалификатор, користимо термин квалификатор, који је устаљен у лексикографији.

овом лексичком слоју до сада није детаљније говорило, пре свега, јер се сматрало да га чини незнатан број лексема које се употребљавају у интимној комуникацији. Овим истраживањем ћемо показати да су фамилијаризми, иако малобројни, веома комплексни. Наш циљ је да утврдимо домен њихове употребе, као и њихову стилску вредност. С обзиром на ванлингвистички контекст њихове реализације, ове лексеме су експресивно обојене, те нас занима да ли је посредни позитивна или негативна експресија.

2. Као што смо већ истакли, литература о овој тематици је штура, али уопштене напомене налазимо у монографијама Стане Ристић *Експресивна лексика у српском језику* и *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Она истиче да разговорна лексика високог степена позитивне експресивности карактерише интимну комуникацију и да се у њој изражавају пријатељска осећања и добре намере у кругу породице, пријатеља, у разговору с децом и сл. „Лексика овог типа спада у кооперативна средства комуникације, што јој даје статус стандардне лексике која се у дескриптивним речницима маркира квалификаторима типа *фамилијарно, интимно, хипокористично*“ (Ристић, 2006: 61–62). Такође, о фамилијаризмима се говори и у иностраним стилистичким приручницима, и то у склопу анализе функционалних стилова, где се као о посебном типу разговорног стила говори о разговорно-фамилијарном стилу³ (Долињин, 1987; Арнолд, 2002), односно о посебном фамилијарном жанру у разговорном језику (Бахтин, 1979). За разлику од њих, наши стилистичари (Тошовић, 2002; Симић, 2000; Симић, 2001) не издвајају фамилијарни стил, већ се о фамилијарности (и интимности) говори као о особини разговорног стила (Тошовић, 2002: 383), а такође се каже и да су овакве лексеме функционално двовалентне – релевантне су и у граматичком и у стилистичком смислу (Јован Вуковић у Лазаревић, 1966: 64). Ипак, стилистичари се баве фамилијарношћу у језику, а она обухвата много више од лексичког слоја (нпр. комуникативне норме, прагматички аспект, употребу невербалне комуникације и сл.; исп. Фанакова, 2012).

У вези са квалификаторима као носиоцима стилских информација споменућемо и рад Стане Ристић (Ристић, 1995) у коме се бави одређењем општих принципа за утврђивање стилске обележености лексичких јединица. За наше истраживање значајни су друштвено-историјски принципи у чијој основи се налазе лексичке јединице које се на стилском плану реализују у емоционалним елементима стила. Квалификатори као што је *фамилијарно* експлицирају видове ограничености употребе по норми (Ристић, 1995: 54–58). „Овако маркиране јединице у лексичком систему имају нижи статус у односу на јединице језичког стандарда, али на стилском плану оне се јављају као средства стилског нијансирања и одређених стилских ефеката (естетског нпр.)“ (Ристић, 1995: 57–58).

Ми ћемо се овом приликом бавити лексичко-семантичком анализом фамилијаризама.

³ Катнић Бакаршић, 1999: 11 разликује функционални стил од регистара у којима се реализује.

3. Као корпус за истраживање користили смо речнике РМС, РСАНУ и РСЈ. Из ових речника ексцерпирани смо све одреднице са квалификатором фам., као и неколико које се користе у присном обраћању (како стоји у опису њихове употребе), а које немају овакав квалификатор. Таквих речи је укупно око две стотине. Од тог броја двадесет осам су изрази⁴, нпр.:

за бабино брашно фам. каже се у шали место одговора на питање зашто (НПосл Вук, 107⁵).

без везе (говорити, причати, поступати и сл.) фам. нелогично, неразумно. – Петар се у говору реметио, причао без везе (Петр. П. 3, 125).

нема везе фам. и вулг. нема значаја, не чини ништа, свеједно. – Нема везе што сте погрешили (Пол. 1959, 16663/9).

главом и брадом фам. в. главом (1), лично, сам. – Пред собом имаш главом и брадом, Илију „Громовника“ (Топ. 8, 29).

заковрнути репом фам. умрети. – Брзо ћу ја репом заковрнути (Хорв.).

упалила ми (ти, им итд.) се лампа фам. сетио сам (си) се (сетили су се), схватио сам (си, схватили су итд.) (Р. МС–МХ).

мука те (га) изела (појела, сатрла и сл.) фам. каже се као (блажа) клетва, грдња. – Увек нам прича у трећем лицу ... да бог да га мука сатрла! (Вин. 8, 33).

муку (ли) му (јој и сл.) фам. блажа псовка, клетва, грдња у патњи, јадиковању и сл. – Бре, муку јој, неће ни она добро проћи (Низ прип., 191).

сто (триста) му мука фам. израз љутње, негодовања и сл., са призвучком блаже псовке, грдње. – Сто му мука немачкије! (Змај 1, 226).

(мало) сутра! фам. и ир. као узвик кад се нешто одбија, одриче, кад се не верује у нешто; исп. брус (2), врага, ђавола. – Ово је поп! викну један од погађача и лупи по једној карти. – Сутра! узвикну онај што разбацује [карте], изврте карту, кад оно дама. Глиш.

покрити се ушима фам. покуњити се и признати грешку. – Покриј се ушима од стида; теби треба врачара, а не мени. Пав.

пасти на теме фам. бити луд, полудети. – Ваљда је пао на теме да дође, па да се закопа у овом нашем каљавом селу. Срем.

хватати на нешто фам. користити се нечијом слабошћу или неком својом предношћу.

Запажамо да се неки изрази користе као ублажене псовке, клетве и грдње (*мука те (га) изела (појела, сатрла и сл.), муку (ли) му (јој и сл.), сто (триста) му мука*), односно за иронични тип општења (*мало сутра*).

4. У преосталом корпусу учавамо да је код већине лексема примарно значење фамилијарно; лексема код којих је једна од семантичких реализација фамилијарна има знатно мање. Можемо издвојити неколико лексичко-семантичких група у нашем корпусу:

⁴ Под изразима се подразумевају фразеолошке јединице у најширем смислу.

⁵ Уз примере ћемо користити оригиналне скраћенице из речника.

4.1. Фамилијаризмима се обележава збирност:

бадавад зб. фам. дечурлија (Змај 4).

женскадија зб. фам. в. женскиње (1), женске особе једне породице, радне јединице, неког скупа о сл., женске особе уопште. – Изгледа као да се стише што су остали са женскадијом (Ћор. С. 11, 616).

мушкадија зб. фам. в. мушкиње (1), мушке особе једне породице, неког скупа; мушке особе уопште. – Сва су мушкадија једнака (Ћор. С. 9, 355).

панкертгија зб. фам. деца. – Као оне даме из бољег друштва које ... неће да имају дјecu или, како се оне у свом ... жаргону изразују, панкертгије. *Бег*.

Употребом неких збирних именица постиже се фамилијаризација у комуникацији и отклањају се конвенционално установљене дистанце по полу, узрасту, статусу, националној и верској припадности (Ристић, 2004: 101). Ипак, поставља се питање да ли је овај закључак примењив на све примере (Ристић, 2004: 97, у нап., сматра да су *женскадија* и *мушкадија* неадекватно маркирани овим квалификатором).

4.2. Примери за родбинске односе су експресивно обојени и у већини случајева су у питању хипокористици тј. називи одмила нпр.:

дедак¹ **1.** фам. и хип. од дед² (1а, 4). – Кад год сам доспио, отрчим дједаку на стан (Коз. Ј. 1, 130).

дикић фам. назив одмила за мушко дете; исп. дика (3а). – Мајка каже сину: чувај се, дикићу мој, у туђем свијету, тамо има свакаквијех људи (Лика, Трб. П.).

јапа фам. покр. а. отац, тата, папа. – Јапа – тако она називаше оца (Ковачић 4, 15).
б. таст, свекар (Кол. 2, 283).

кеја хип. фам. в. кека³ (1). – Тај мали никога другога и не зна осим своје кеје (Р. МС–МХ).

кека³ **1.** хип. фам. назив одмила за женску особу, обично сродницу. – Зовну од плота јетрву Раду своју комшику: – Еј, кеко (Павл. Јер. 2, 165).

китан покр. **1.** фам. и хип. вољено мушко дете. – Китане мој (РЈА).

стричан фам. хип. од стриц, стрикан. – Дочекао сам ноћ уз огњиште гдје [се] стричан Стеван ... гријао *Лоп*.

ћаћа фам. *отац, тата*. – Ћаћа [ме] не даде ни у сеоску школу *Ранк*.

нећаћа фам. лош ћаћа, никакав отац. – Помогао сам мајци да претресемо живот „жандарине, пијандуре, нећаће, пандура“, и каквих ли све имена није имао и побрао тај мој отац (Јелић В. 2, 24).

буразер фам. брат. – Па говори Милошу пред двором, | Буразеру Маруше дјевојке (НП, БВ 1901, 245). Добро си прош'о буразеру (Симић Д. 1, 48).

Од овог модела одступа лексема *нећаћа*, која има негативну експресију. Ипак, она је ублажена и због тога фамилијарна, будући да је настала негацијом фамилијарног облика *ћаћа*. Пар *ћаћа* : *нећаћа* се због заједничких елемената *фамилијарност* и *отац* може посматрати као антонимски.

4.2.1. Бележимо и примере код којих је једна од семантичких реализација маркирана са фамилијарно и које означавају родбинске односе:

баја 2. хип. фам. старији човек уопште, чика. – Многи ... писци и познаваоци фолклора покушали су ... у својим дјелима приказати нашег бају и чичу (Марков. 1, 74).

барба 2. а. фам. чика, чича (у обраћању старијим лицима). – Стари барба Анте не да на вјеру (Драж. 2, 164).

дед² и деда 4. б. фам. муж, супруг (кад је старији човек). – Кад прође десетак дана, рече старац ... „Баба, шта то море бити ... већ има неколико дана како ја не дојем?“ – „Боме, дједе, ни ја“ рече баба (НПр Чајк., 53).

4.3. Фамилијаризмима се исказује и присност са саговорником или са лицем о ком се говори:

другар (обично фам.) в. друг¹ (1а–д, 3), пријатељ, ортак. – Плаћао пиће не штедећи па кад би другара био разиграо и одобровољио, сам би му ... открио јаде свог срца (Кол. 5, 19).

другарка (обично фам.) в. другарица (1, 3), пријатељица, дружбеница. – У првом је спрату седио Иванић, у другом његова ћерка са својом другарком и осталом послугом (Трифк. К., Јавор 1874, 39).

друшкан хип. и фам. од друг¹ (1). – Ајде, друшкане, не љути се (Божић 1, 140).

У питању су лексеме које се, у зависности од контекста, не морају реализовати у фамилијарном значењу, што је назначено допуном квалификатора са *обично*, односно речи са додатним хипокористичким значењем.

Овој групи придодали смо и неколико одредница које немају формалну ознаку фам., али по свом значењу припадају фамилијаризмима; њих карактерише одређење у *присном обраћању*: *живот 2. б.*, *јаврум⁶*, *мој 2. б.*

4.3.1. У секундарним реализацијама имамо примере и за тепање и имена одмила:

душа 3. в. (у вок.) фам. у присном обраћању у тепању, обично уз реч „моја“, „драга“, ређе „медена“, „рајска“ и сл. у значењу: драги мој, драга моја. – Еј, Јелко, душо, куда ми ти тако журно? (Ковачић 1, 45).

жапче 1. б. фиг. фам. дете. – И оно жапче, и оно ми заповеда! Каже мати за дете (Бачка, Макс. Ј. 1).

жапчић 1. б. фиг. фам. дете. – Чудна ми чуда, – жапчиће ми сува грана родила, Господар Младену вајне наследнике (Наст. 3, 74).

цица 2. фам. надимак одмила драгој женској особи. – Из милоште [ју је] звао ... Добрилом, а и цицом. *Срем.*

Такође, примери *род*, *рођак* и *сестра* употребљавају се у ословљавању, често као узречице; примарна значења ових речи (блиски родбински односи)

⁶ Према тур. дете моје, душеце моја.

ублажују се, те се употребом фамилијарних значења имплицира блискост међу саговорницима:

род 1. е. (вок.) фам. као узречица у ословљавању (често са заменицом „мој“). – Онај [просјак] пева: „Даруј, роде!“ – па удесио, да би му се камен смиловао. *Ад.*

рођак 2. (вок) фам. као узречица. – Имаш ли, газда, карабаје? ... Нема, рођаче, нема. *БВ 1909.*

сестра 2. а. (обично у ословљавању) фам. женска особа блиска по начину живота и духовно сродна; назив за ону коју својакамо. – Та непозната, али сирота жена, моја је сестра у болу и понижењу. *Петр. В.* Сестро моја, не питај чуда: дошла Марија ... и довела Талијана. *Топ.*

У ову групу ћемо сврстати и лексему *буразер* која се такође, иако то у дефиницији није издвојено, употребљава у присном обраћању, као и *брат 7. а. братунчић* који немају формални квалификатор *фам.*, већ одређење у *присном обраћању*.

4.4. Бележимо и неколико лексема које се употребљавају за карактеризацију лица или предмета о ком се говори. Сви примери су изразито експресивно обојени⁷:

бурфан фам. прождрљив човек, ждера (Р–К 2).

главатило фам. в. главоња (1а), онај који има велику главу (Р–К 2).

дућко фам. особа која радо једе и пије (Змај 4).

матор, -а, -о **1. а.** фам. и често погрд. који има доста година, који је зашао у године, стар (о човеку). – Од тебе се, оче – рече владика [попу], – има и матор човјек чему да научи (Лаз. Л. 1, 112). Он је против тебе згријешио, што те је приковао уза се, гад матори! (Ивак. 2, 56).

матораћ фам. в. маторац (1в), одрастао велики дечак; дечак који се понашао као одрастао човек, прерано сазрео, стармали дечак; исп. маторко. — ’Ајде сине, ’ајде, матораћ мој, да сад мало поразговарамо као људи (Сек. 10, 100).

немарљивко у фам. и хип. значењу: немарљивац (Милој. В.).

прдешко фам. прдоња (Вук Рј.).

цакан¹ фам. *слатка, драга, мила мушка особа.* – Шишкане, цакане, како си? *Шим. С.*

цакан², -а, -о фам. *сладак, драг, мио, љубак.*

цакана фам. *слатка, драга, мила женска особа.*

У некима уочавамо нижи, ублажени степен особине која се приписује некоме. Тако је *матораћ* блаже него *маторац*, *немарљивко* блаже него *немарљивац* и сл.

⁷ Лексему **цицан¹** м фам. надимак одмила драгој мушкој особи нисмо укључили у анализу. Из примера: Што хоћеш ти од мене? – Драги цицане, само један од твојих девет живота. *Богд.* утврдили смо да се ради о мачку.

4.4.1. Примери за секундарну семантичку реализацију су:

бестија (бештија) 3. фам. (у грубом обраћању) будала, бена. – А зашто, бестијо, идеш без оружја? Стојиш гладак ка ђевојка (ЦГ, Лопичић С., ЗНЖ 24, 282).

гаћеша 3. фам. особа која носи по нечему упадљиве панталоне, чакшире и сл. (нпр. дете кад их почне носити). – Види Маре обукла гаће. Баш је гаћеша (Бос. Грахово, Билб. 2).

камењарка 3. фам. неморална жена, блудница, проститутка. – Погледај каква је, сигурно је камењарка (Ред.).

клипан б. фам. добро израстао дечак; неотесан и приглуп дечак, звекан. – Дође пред кућу стара Циганка; у наручју јој клипан, има му година и по (Јакш. Ђ. 7, 308).

литоња пеј. 1. б. фиг. фам. онај који много и којешта прича, блебетало. – Литоња свашта говори (Стон, Милас М., РЈА).

прегача 2. фиг. фам. жена као брачни друг и домаћица. – Колико се људи послјије кају ... кад се не зна јесу ли јаче гаће или прегача. *Шен.*

тиква 2. фиг. фам. и пеј. б. тикван, ограничен, глуп човек, глупак, глупан. *Бак. Реч.*

филаделфија 2. фиг. фам. онај који је најврснији, најбољи, први у чему; лукавац, препредењак. – Не велим да сам светац, још мање завезана врећа, али оно је мајстор, филаделфија. *Срем.*

Посебно ћемо истаћи облик **цинцо**, настао од етника, чије је примарно значење хипокористик од Цинцарин, док је секундарно фамилијарно тврдац, шкртац, циција. Фамилијарним обликом се ублажава негативна експресија којом је мотивна лексема обојена.

4.5. Бележимо и једну лексему која означава предмет: **тута² покр. б. фам.** ноћна посуда. – Туту износим кад се напуни. *Кик.*

4.6. Пронашли смо пример и за занимање:

зуза покр. и фам. кућна помоћница (обично Словакиња); исп. тотица. – Можда је некеме смешно кад види мушкарца како код куће изиграва „зузу“ (Београд, Пол. 1959, 16402/12),

односно његову варијанту **зуска фам.** в. зуза (Београд, Милинк.). Претпостављамо да је у питању епоним од словачког имена Зузана.

4.7. У корпусу смо пронашли и неколико речи страног порекла:

баћушка (рус. батюшка, отац; свештеник) фам. Рус, руски цар, Руси уопште. – Чудновати људи, та браћа наша Руси! Има их ... и онаких и онаких ... Што сам ти синоћ с једним баћушком награисао (Шапч. 8, 61).

буразер (тур. birader) фам. брат.

превошчик рус. фам. в. превозилац, онај који превози, превозач. – Нека се нагађа тамо доље са старим превошчиком. *Лурк.*

пуса нем. фам. пољубац. Бен. Рј.

тип-топ енгл. фам. савршен, првокласан, врхунски. *Кл. Рј.*

4.8. У вези са глаголима које смо забележили у корпусу истаћи ћемо да се код њих уочава неколико карактеристика. То су махом глаголи у деминутивном значењу, речи које су на граници дечијег говора⁸ и жаргона, а такође бележимо и глаголе који су у вези са табуизираним деловима тела (стражњицом нпр.), односно физиолошким функцијама:

лагуцати, лагуцкати, лагуцнути фам. у дем. значењу: (с)лагати, (пре)варати. – Као што се види, он је лагуцао малко (Рак. Мита 9, 132). Помогло ми је лагати! А који ... у таквој прилици ... не би лагуцнуо? (Мат. 14, 153).

наклопати (се) фам. добро, до сита се најести, наситити се. – Јуче смо се здраво наклапали колача (Бачка, Стијовић С.).

напајкити (се) фам. (обично у разговору с децом) добро се испавати, наспавати се. – Дођосмо, да се код вас напајкимо и напапамо (Јонке 3, 215).

покркати фам. халапљиво појести. – Замисли ... да ми тако ту твоју шунку покркамо! *Вин.*

ћукити фам. пољубити, цмокнути, цукити. – Мати диже Шкемба, те и он ћуки стрика. *Мат.*

истртити се фам. сагнувши се истурити задњи део тела, натрћити се. – Истртија се па нити седи нити лежи (Лесковац, Требј. Р.).

натрћивати, натрћити (се) фам. истурати, истурити, (задњи део тела), сагнувши се истурити задњи део тела. – Он [паун, голуб] увек реп тако рашири и натрћи, да се код правога соја глава с репом додирује (Рад. М. 3, 22). Промолим главу кроз пенцер да видим шта је, што се гологуз човјек натрћио па остраг задио трумбету те свира (Вук 9, 269).

убаталити (се) фам. в. унередити се, запрљати се; обавити физиолошке потребе прљајући хаљине, просторије и сл. – Молим вас, могу ли сад отићи, јер сам се убаталио. *Чол.*

4.8.1. Што се тиче глагола чија су секундарна значења фамилијарна, уочавамо да се код неких глагола ова особеност губи, и да су фигуративност и особине разговорног језика израженије:

давити 3. г. фам. бити несносан, досађивати, гњавити (дугим причањем, непријатним навалвањем и сл.). – Давио нас је читав сат својим доживљајима (Ред.).

дизати 10. б. фам. присвајати туђе, красти. – Ја сам крао месец и по дана, а он, ево, већ двадесет и пет година диже и то како! (Ђорђ. Кон. 1, 158).

дићи (дигнути) 10. в. фам. кришом узети нешто туђе, украсти, проневерити. – Почели [су] да га питају, шта је било са парама дигнутим из државне касе (Чол. 3, 196).

⁸ Неки проучаваоци сматрају да је дечији језик у тесној вези са фамилијарном лексиком (исп. Арнолд, 2002: 294).

квекнути¹ **З.** фам. **а.** умрети, цркнути, заковрнути. – Стари је туберкулозан ... Може да квекне за месец два (Петр. П. 3, 146). **б.** настрадати, пропасти. – Дав'о човек вересију, па сад други да квекне (Никол. Б. 1, 25).

нализати се **2.** фам. налити се, опити се. – Налижу се одреда сви оне њихове вотке, као свиња баре (Јањуш. 1, 140).

оборити **8.** нар. в. (обично у имп.) фам. брзо, живо почети (игру, свирку и сл.). – А кад хоће брже да заиграју, обично кажу свирачима: обори! (Павл. Јер. 3, 146).

превеслати **3.** фам. преварити, надмудрити. – Није Доминикова луда, све ће их она превеслати. *Бен.*

Ово запажање смо потврдили у РСЈ, у коме су наведене одреднице маркиране са *фигуративно* и *разговорно*, а не са *фамилијарно*.

4.9. У корпусу смо пронашли и фамилијаризме који означавају делове тела. Бележимо пример за еуфемистички назив мушког полног органа:

китареса фам. покр. в. кита (12). – Китареса у Срему и Мачви тако зову код мале мушке деце полни орган (Милинк.),

односно пејоративни назив за главу – **тинтара** фам. и пеј. глава; исп. тиква (2а). – Мени да је да ми се свака ствар понови бар десет пута! – Не иде ти у тинтару? *Вин.*

4.9.1. Издвојићемо и називе за делове тела који представљају секундарне семантичке реализације:

батак **2.** фам. шаљ. нога у човека. – У Елене баткови, људи, фини бррр (Матић М. 1, 30).

беја покр. **2.** фам. дечји мушки полни орган; исп. кита. (Ваљ. окр., Ковачевић Љ., РЈА).

кита **12.** фам. еуфемистички назив за дечји мушки полни орган (Вук, Рј.; РЈА; Грђ. 1).

китица **9.** фам. в. кита (12). – Враџбина око деце има много ... На пример ... да [дете] не једе рибу, да му се не дира китица (Миодр. 4, 399).

стрина **4.** фам. стражњица. – Богме да речеш и једну у прилог њему, и теби бих ја прутином запалио стрину. *Ћоп.*

тиква **2.** фиг. фам. и пеј. **а.** глава. – Доста разбијох тикву тим твојим питањима. *Матош.*

Већина примера се односи на мушки полни орган у дечијем говору. Фамилијарни облици помажу да се табуизираност оваквих именица превазиђе и да лексеме буду прихватљиве за говорника.

4.10. Што се творбеног аспекта тиче учили смо неколико примера који настају истим творбеним моделом – извођењем помоћу суфикса *-аниција*. Бабић (2002: 224), говорећи о овом наставку, истиче да су изведенице од домаћих основа изразито стилски обележене шаљивим или погрдним значењем:

игранција фам. игра, играње. – За данас је доста игранције (Фек. Е.).

претуранција фам. претурање. – Изгубио бритву, па цио дан претуранција. *Сиј.*

пространција фам. в. простор, пространство, неограничена протегнутост, област куд се што простире.

цврљанција фам. празно брбљање, блебетање, наклапање. – Овдје ... се огледа величина народнога духа који презире којекакове форме ... који у свему томе види залудну „цврљанцију“. *Шуб.*

У вези са творбом истаћи ћемо да бележимо примере у којима су променом наставка, извођењем, деминуцијом односно аугментацијом унесени присност и фамилијарност у значење. На овај начин неки облици се употребљавају као стилска средства за исказивање нежности и симпатије, док неки попримају шаљиви тон:

диша фам. шаљ. хип. од директор. – Диша је данас љут, пазите се! (Ред.).

земљачина у фам. и шаљ. обраћању: земљак (1). – Земљачино, како ми живиш? (Ћоп. 12, 200).

пинчи и **пинчика** фам. в. пинч, врста малих паса. – Куче Фики, од расе пинчи, кротко и чупаво. *Каш.* Пинчики пало на памет да се чеше насред пута. *Срем.*

сеља фам. сељак. Бен. Рј.

сраћка и **сраћкавица** фам. пролив, дијареја. – Нит је то колера, нит је то срдобоља, већ најобичнија сраћкавица. *Вин.*

фиљарка фам. покр. филарка. – Саме фиљарке напуљске биле би могле протјерати ону руковет гарибалдијеваца. *Старч.*

штаблија фам. штабац. – Било је много и других старјешина ... и штаблија. *Шов.*

5. Иако се ова три речника концепцијски разликују, упоредили смо одреднице у сваком од њих и утврдили неке њихове особености. Оно што смо претпоставили јесте да ће се у РСЈ наћи одреднице којих нема у (незавршеном) РСАНУ и (давно завршеном) РМС (Изр. *нема везе с мозгом, вртети репом, под хитно, мртав хладан; дупеглавац пеј., тићенце, пошандрцати, фрка, фурати, хистерисати, цицкош, џемпераш, шибација пеј., шоу*). За нас су битније одреднице које се понављају у свим речницима, али се на другачији начин квалификују. Узрок за ову појаву видимо у чињеници да су фамилијаризми блиско повезани за другим лексичким слојевима, те да је лексикографу веома тешко да утврди да ли одредница припада фамилијарној лексици. На основу поређења међу овим речницима утврдили смо да се фамилијаризми најчешће преплићу са разговорном лексиком (у РСАНУ су квалификатором *разговорно* обележени: *зателебаност, зателебати се, затрескати се, на квадрат, нема лававо, лавица шатр., хватати маглу, ударен мокром крпом, нацвркати се*). Као покрајинизми и народна лексика у РСАНУ означени су: *грцман, густ заст., ждракати, забушанција, истресак, јунаковић, кевица, кекнути, нацвечити се, огузати се, опружити*; у РМС смо забележили *цукити*. Бележимо примере хипокористика из РСАНУ који су у РМС означени као фамилијаризми: *бајкан, бата, дете, медоња*, док у РСЈ имамо примере који су хипокористици, али са додатном ознаком фамилијарно: *брајкан, брајко, брале, селе*. Издваја се и група

речи без квалификатора у РСАНУ, а са квалификатором фам. у РМС: *ватирати*, *душко*, *замакљати*, *здрптити*, *исцмакати*, *назрирати*; односно у РСЈ: *бата*, *срећа*, *хајдац*, *итрока*. Посебно ћемо издвојити појединачне примере из РСАНУ: *густирати* варв., *лагити* у еуф. значењу, *Ликота* шаљ. и подр., *литавац* пеј., *напуцкати се* експр., који су у РМС означени као фамилијаризми, односно *брат* (у присном обраћању), који је фамилијаризам у РСЈ. Из овога следи да је фамилијарно обраћање блиско присном обраћању, деминуцији, експресији, хипокористцима, као и покрајинској и разговорној лексици.

6. У вези са експресивном вредношћу фамилијаризама истаћи ћемо да је наше полазно становиште да овај лексички слој има позитивну конотацију. У највећем броју случајева то се испоставило као тачно. Ипак, забележили смо и следеће примере:

дувати у једну (исту) тикву (рог, дудук и сл.) пеј. фам. чинити или мислити исто што и неко други, слагати се потпуно, бити у дослуху (често подразумевајући улагивање, заједничке ниске побуде и сл.). – Само због новца с њима заједно у једну тикву дува (Штампа 1908, 226/1),

као и већ спомињане *тинтара* фам. и пеј., *литоња* пеј. **1. б. фиг. фам.**, *матор*, -а, -о **1. а. фам.** и често погрд., *тиква* **2. фиг. фам.** и пеј.

Овој групи ћемо придодати и пример *камењарка*, који иако није додатно маркиран квалификатором пеј. по свом значењу спада у ову групу.

Као што можемо уочити, ниједан од ових примера није прави пејоратив; израз *нема везе* данас свакако није вулгаризам, *литоња* је због своје (не)актуелности изгубио пејоративно значење упркос пејоративном наставку, док *тиква* и *тинтара* имају благу негативну конотацију. Иако на први поглед неспојиви, фамилијарно и пејоративно се међусобно не искључују већ се допуњују. Блискост и присност коју имплицира фамилијарно ублажавају пејоративно. На овај начин постижу се додатни стилски ефекти (исп. Ристић, 2004: 73–74). Елемент вулгарности⁹ који карактерише неке од ових лексема показује слабљење социјалних контрола, али не у толикој мери да их интелигентни човек не би употребио и ризиковао да га околина осуди (Долињин, 1987: 278, 280). Преплитање супротних елемената јесте показатељ сложене структуре фамилијаризама, који у таквим ситуацијама обухватају различите елементе комуникативне ситуације.

6.1. Осим пејоратива забележили смо и лексеме које се користе у погрдном тону и грубом обраћању (*матор* и *бештија*). И за њих важе констатације које смо изнели у вези са пејоративима.

⁹ Фамилијарна комуникација имплицира слободан, опуштен говор, без крутих норми и забрана. У том сегменту је слична жаргону и псовкама, али је разлика у присности која је у фамилијаризмима обавезна.

7. Споменућемо још и примере који потврђују и то да се фамилијарност често преплиће и са фигуративношћу:

дует 2. фиг. б. фам. жив дијалог између двеју особа (мушке и женске), расправљање, препирка. – У том му се часу приказао домаћи живот његов ... разговори са Соњом, дуети с Наташом, пикет с оцем (Крањч. Стј. 4, 388).

креч¹ 2. фиг. фам. страх, зорт (Р–К 2).

кречити 2. фиг. фам. проводити дуго времена у кафани уз пиће, пијанчити, банчити, лумповати. – Ако је нетко сједио у кафани до зида, онда је сав креч однио на леђима аљине. Каже се: Изгледа да си ти ноћас кречио (Банија, Шкар. 1)

и већ помињани *жапче*, *жапчић*, *литоња*, *прегача*, *тиква* и *филаделфија*.

8. Будући да смо видели да се фамилијаризми јављају као секундарна значења неких лексема, нешто ћемо реће и о механизмима настанка ових значења. У већини случајева у питању је метафора. Бележимо примере за метафоричку асоцијацију на семи колективне експресије (*тиква б*), метафоричку асоцијацију по облику (*тиква а*), као и примере *батак*, *литоња* и сл. Метонимијом је настало значење лексеме *прегача* (исп. Гортан Премк, 1997: 67–116).

9. Имајући у виду све наведено, уочавамо да се фамилијаризми највише користе у разговорном регистру. Такође, због своје експресивности често се употребљавају и у књижевноуметничком стилу, док је у официјелном регистру њихова употреба изузетно ретка.

10. Можемо закључити да се фамилијарна лексика налази на периферији општег лексичког фонда и чине је лексеме које се употребљавају у интимној, фамилијарној комуникацији. Њом се уклања дистанца и успоставља блискост међу саговорницима, без обзира на пол, узраст, статус, националну и верску припадност. Овакве лексеме су веома блиске хипокористцима, еуфемизмима и разговорној лексици, а њихова значења се често преплићу са фигуративним. Коришћењем оваквих лексема изражава се емотивни однос према нечему, а такође и цео израз добија фамилијарни тон. Лексикографи их обележавају посебним квалификатором, а често користе више њих да би истакли специфичну, често сложену природу употребе ових лексема.

Литература

Арнолд, И. В. 2002. *Стилистика – современный английский язык*.

Доступно на: <http://ne-proza.ru/data/documents/arnold-stilistika.pdf> [2013, August 1]

Babić, S. 2002: *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Бахтин, М. 1979. *Эстетика словесного творчества*.

- Доступно на: http://tlf.narod.ru/school/bahtin_estetika_slovesnogo_tvorchestva.htm [2013, August 2]
- Горган Премк, Д. 1997. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик.
- Долињин, К. А. 1987. *Стилистика француског језика*.
- Доступно на: <http://philologos.narod.ru/dolinin/dolinin1987.htm> [2013, August 1]
- Катнић Вакаршић, М. 1999. *Lingvistička stilistika*.
- Доступно на: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf> [2013, August 1]
- Лазаревић, П. 1966. Епитет – Функција и значење, *Књижевност и језик*, 14/1, 50–66.
- Ристић, С. 1995. Лексичке јединице као носиоци стилске информације, *Научни саставник слависта у Вукове дане*, 23/2, Београд. 53–60.
- Ристић, С. 2004. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик.
- Ристић, С. 2006. *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*. Београд: Институт за српски језик.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. 1967–1976. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик. 1959–.
- РСЈ: *Речник српског језика*. 2007. Нови Сад: Матица српска.
- Симић, Р. 2000. *Стилистика српског језика I*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Симић, Р. 2001. *Опита стилистика*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Тошовић, Б. 2002. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига.
- Фанакова, Л. В. 2012. *Фамиљарни стил общения как специфическое коммуникативное явление*.
- Доступно на: <http://www.lib.csu.ru/vch/267/029.pdf> [2013, August 1]
- www.srpskijezik.com

Војана Томић

ON FAMILIARISMS IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper is about words from Serbian dictionaries which are marked with the qualifier *familiar*. Those lexemes are supposed to be used in close communication because of their characteristics. They provide familiarity and intimacy in communications. Familiarisms are on the margins of the general language stock. In this paper we analyze the domain of these lexical units use as well as their stylistic value.

bojana.mojsilovic@gmail.com